

[נוסח ערוך של פסק הדין ממנו הושמטו פרטים חסויים.
נוסחו המלא והמחייב של פסק הדין הוא זה אשר ניתן ביום 24.5.2023]

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט לערעורים פליליים

ע"פ 664/23

לפני: כבוד השופט י' אלרון
כבוד השופט א' שטיין
כבוד השופט י' כשר

המערערת: מדינת ישראל

נ ג ד

המשיב: פלוני

ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי ירושלים ב-תפ"ח
38491-12-20 מיום 14.12.2022 שניתנה על ידי סג"נ
השופט ר' כרמל והשופטים א' רומנוב ו-ש' רנר

תאריך הישיבה: ה' בניסן התשפ"ג (27.3.2023)

בשם המערערת: עו"ד ורד חלאוה

בשם המשיב: עו"ד אריאל הרמן; עו"ד חנן ג'בסקי

פסק-דין

השופט י' אלרון:

1. לפנינו ערעור על החלטת בית המשפט המחוזי בירושלים (סג"נ השופט ר' כרמל, השופט א' רומנוב והשופטת ש' רנר) ב-תפ"ח 38491-12-20 מיום 14.12.2022, בגדרה אישר את פסק דינו מיום 30.5.2022 בו הורה על מתן צו אשפוז עבור המשיב לתקופה מרבית של שנה אחת, לפי סעיף 15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991 (להלן: חוק טיפול בחולי נפש).

הסוגיה המונחת לפתחנו אינה סוגיה עונשית. המשיב זוכה מאחריות פלילית לניסיון רצח קרוביו (להלן: נפגעי העבירה), משנקבע כי היה שרוי במצב פסיכוטי חריף

בזמן זה. בעקבות כן, בית המשפט המחוזי הורה על אשפוזו. עתה, נדרשים אנו לבחינת התקופה המרבית לאשפוזו הכפוי במסלול הפלילי.

רקע עובדתי נדרש

2. נגד המשיב הוגש כתב אישום שלפיו ביום 27.11.2020 עובר לשעה 19:30, שלף ממגירת הסכינים בדירת נפגעת העבירה א', סכין בעלת להב באורך של 20 ס"מ. או אז, ניגש במהירות לכיוון נפגע העבירה, תוך שהתעלם מקריאות שיעזוב את הסכין, הניף את הסכין לעבר נפגע העבירה ושיסף את פניו בעוד שהוא צעק לעברו שיחדל ממעשיו ואף זרק לעברו כיסא בניסיון להדוף אותו. בנוסף, המשיב דקר את נפגעת העבירה א' בידה השמאלית, וכן שיסף את צווארה של נפגעת העבירה ב' אשר ניסתה להימלט מפניו. לאחר מכן, המשיב פגע פעם נוספת בגופו של נפגע העבירה בעת שזה האחרון גונן בגופו על בנו התינוק מפני הסכין שבידי המשיב. במהלך ההתרחשות, התינוק נפל על שטיח הסלון ונחבל בראשו.

בעקבות מעשיו של המשיב, נגרם לנפגעת העבירה ב' חתך במרכז הצוואר באורך של כ-4 ס"מ; לנפגע העבירה נגרמו חתכים עמוקים מהשפה עד הסנטר, וכן חתך בחזהו ובכף ידו; ולנפגעת העבירה א' נגרם ביד שמאל חתך עמוק באורך 10 ס"מ שחתך את הגידים ביד וחתך נוסף באורך של 3 ס"מ; וכן, השלושה והתינוק נזקקו לטיפול רפואי בבית החולים.

בגין מעשים אלו, למשיב יוחסו 3 עבירות של ניסיון רצח לפי סעיף 305(1) לחוק העונשין, התשל"ז-1977 (להלן: החוק).

3. עוד מתואר בכתב האישום, כי ביום 28.11.2020 במהלך קליטת המשיב בבית המעצר בירושלים, הוא התנגד שיעשה בו חיפוש, הניף את ידיו לעבר הסוהרים ואף נשך אחד מהם בכף ידו הימנית. בגין מעשים אלו, למשיב יוחסה עבירה של תקיפת עובד ציבור לפי סעיף 382א(ב)(1) לחוק.

4. בית המשפט המחוזי בהחלטתו מיום 3.5.2022 נדרש לבחינת מצבו הנפשי של המשיב בעת ביצוע המעשים ואחריותו הפלילית להם. הובהר, כי אין חולק שבמועד ביצוע המעשים המשיב היה נתון "במצב פסיכוטי חריף" כהגדרתו. נקבע, כי למצב זה היו שלושה גורמים – הגורם הדומיננטי והמשמעותי ביותר הוא פוסט-טראומה ממנה סבל בעקבות התעללות חמורה שעבר בילדותו; ושני הגורמים הנוספים, שלהם השפעה

משנית, הם שימוש בסם מסוג LSD ומעצרו בעקבות החלטת בית הדין הרבני שהתרחשו כשבועיים עובר לאירועי כתב האישום. אשר על כן, נקבע כי בהתאם להוראות סעיף 34ח לחוק, המשיב לא היה בר-עונשין בעת ביצוע המעשים שיוחסו לו בכתב האישום, ומשכך הורה בהמשך על זיכוי.

5. בפסק דינו מיום 30.5.2022 בית המשפט המחוזי קבע כי המשיב "עדיין חולה" כהגדרת סעיף 15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש, כך ששחרורו עלול לסכן את שלומו ואת שלום הציבור. זאת, הואיל והמשיב "אינו שרוי במצב בהיר ובריא" בשל העובדה שהוא סובל מפוסט-טראומה מורכבת ונוכח החשש כי יפסיק את הטיפול בו או ישוב וישתמש בסמים מסוכנים. על כן, הורה על מתן צו אשפוז למשיב.

באשר למשך תקופת האשפוז, בית המשפט המחוזי סבר כי יש ליתן בעניינו צו אשפוז לתקופת אשפוז מרבית הקצרה מתקופת המאסר המרבית בהתאם לסעיף 15(1ד)(2א) לחוק טיפול בחולי נפש. נקבע, כי בעניינו של המשיב מתקיימות "נסיבות מקילות במיוחד" מאחר שעובר לאירועי כתב האישום אישפז את עצמו מרצון במחלקה סגורה בבית החולים, ושעות ספורות קודם ביצוע המעשים הוצא בכוח אל מחוץ לכותלי בית החולים, חרף סירובו להשתחרר ובקשתו כי יותר באשפוז. עוד נקבע כי מתקיימים "טעמים מיוחדים" כנדרש, לנוכח נסיבות חייו הקשות, בכללן היה קורבן כאמור להתעללות חמורה בעת שהיה נער. לנוכח האמור, ניתן צו אשפוז בעניינו לתקופה מרבית של שנה אחת החל מתחילת אשפוזו בבית החולים.

6. גם לאחר שהדיון הושב לבית המשפט המחוזי לצורך שמיעת טענות הצדדים ביחס למשך תקופת האשפוז המרבית בעקבות החלטת בית משפט זה (ע"פ 4804/22 מדינת ישראל נ' פלוני (15.9.2022)), בית המשפט המחוזי שב ואישר בהחלטתו מיום 14.12.2022 את פסק דינו אשר לפיו צו האשפוז שניתן למשיב יעמוד על תקופה מרבית של שנה אחת בלבד. על החלטתו זו נסוב הערעור שלפנינו.

טענות הצדדים בערעור

7. לטענת המערערת יש לפרש את החריג הקבוע בסעיף 15(1ד)(2א) לחוק טיפול בחולי נפש באופן מצומצם ביותר כעולה מלשון החוק וכן מדיוני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות שעסקה בניסוח הוראות סעיף זה.

נטען, כי החריג מתייחס לנסיבות מקלות שהן חלק ממעשה העבירה עצמו, ולא כלפי אירועים או נסיבות שהתרחשו עובר למעשה העבירה. מכאן שאין בעובדה כי המשיב ביקש להישאר באשפוז עובר למעשיו כדי לבוא בגדר החריג. עוד נטען כי ממילא נקודת המוצא היא כי המשיב לא אחראי למעשיו ואינו אשם בגינם, והרי צו האשפוז אינו מהווה תחליף לעונש ועל כן אין חשיבות למסכת האירועים שהתרחשו עובר לכתב האישום.

כמו כן, נטען כי החריג נועד ביסודו לחול רק כאשר קיים פער גדול בין מעשה העבירה לעונש המקסימלי הקבוע בצידה וכאשר מדובר "במעשים קלים", כך שלא יהא מצב שבו נאשם יאושפז לשנים ארוכות בגין עבירה פשוטה. על כן, נטען כי ככלל לא ניתן להצביע על "נסיבות מקילות במיוחד" כאשר מדובר במעשי ניסיון לרצח, ובפרט ביחס למעשי המשיב בהם שיסף את גרון נפגעת העבירה ב', חתך את פני נפגע העבירה ואף פצע את נפגעת העבירה א'.

המערערת הוסיפה כי ממילא אין בהעמדת תקופת האשפוז המרבית למשך שנה אחת בלבד כדי ליתן מענה הולם "למסוכנות המופלגת" כלשונה הנשקפת מהמשיב. תקופה שכזו עלולה לאיין את עבודת הוועדה הפסיכיאטרית שתפקידה וסמכותה לקבוע אם המשיב עודנו מסוכן ובהתאם אם הוא זקוק לתקופת אשפוז נוספת. בהקשר זה אף הובהר כי המשיב ממילא מובא באופן עיתי לפני הוועדה הפסיכיאטרית אשר בסמכותה לשחרר את המשיב, וכך סמכותה מהווה 'תחליף' לשיקול הדעת של בית המשפט ביחס לתקופת האשפוז המרבית בעת מתן הצו.

בהשלמת טיעון שהוגשה מטעם המערערת, נטען כי לא ניתן ללמוד על פרשנות המושג "מעשה העבירה" או נסיבות ביצועו מהיקש לדרך פרשנות סעיף 40ט לחוק או פרשנות 'פתח המילוט' הקבוע בסעיף 301א(ב) לחוק אשר חוקק כחלק מהרפורמה בעבירות ההמתה, הואיל ועניינם של סעיפים אלו במידת אשמו של נאשם בעוד שבענייננו תכליות חוק טיפול בחולה נפש שונות ביסודן, כאשר צו האשפוז לא נועד להעניש את הנאשם, ומידת האשמה כלל אינה רלוונטית לעניינו.

8. מנגד, לעמדת המשיב בדיון החיל בית המשפט המחוזי את החריג הקבוע בסעיף 15(17)(2) לחוק טיפול בחולי נפש והורה על תקופת אשפוז מרבית למשך של שנה אחת. זאת, לנוכח הנסיבות המקלות הייחודיות בהן בוצעו מעשי המשיב, אשר למרות שעשה כל שביכולתו כדי למנוע סיכון, הוצא בניגוד לרצונו מאשפוז בבית החולים ו- "נכפה בעל כורחו להיות מופקר לפסיכוזא שהתפרצה בו", כלשונו.

אשר לפרשנות החר'ג, נטען כי לפי פשט לשון הסעיף הוא חל על כל עבירה – חמורה כקלה, כך גם על עבירת ניסיון לרצח. כמו כן, הודגש כי הסעיף מתייחס לכך שמעשה העבירה בוצע במסגרתן של נסיבות מקלות במיוחד, וכי לא מדובר בנסיבות מקלות דווקא בביצוע מעשה העבירה עצמו.

עוד נטען, כי כעולה מחוות דעת המומחים שהוגשו לבית המשפט המחוזי, בשלב זה המשיב אינו פסיכוטי ואין צורך באשפוזו. ממילא, בהיעדר רכיב טיפולי נדרש, יש לפעול לצמצם את אשפוזו שהרי אשפוז אינו בגדר ענישה אלא נועד לספק טיפול לנאשם ולהגן על הציבור מפניו. נטען כי גם בראי היבט זה, הגבלת תקופת האשפוז המרבית של המשיב לשנה אחת – הולמת וראויה.

בהשלמת טיעון מטעם המשיב, נטען כי גם בהתאם לפרשנות המערערת שלפיה נדרש כי הנסיבות המיוחדות יתקיימו במעשה העבירה עצמו, אזי מדובר בענייננו באירוע אחד מתמשך החל מהתלקחות המצב הפסיכוטי ולכל הפחות למן השלב שבו המשיב ניסה להימנע מביצוע העבירה. עוד נטען כי לעניין משך תקופת האשפוז יש להתחשב בכך שהמשיב גילה אחריות וניסה להגן על הציבור למול הרשלנות הנטענת של בית החולים.

דיון והכרעה

9. במוקד הערעור שלפנינו – תקופת האשפוז המרבית אשר בית המשפט יקבע במועד מתן צו האשפוז עבור נאשם-חולה-נפש. אקדים אחרית לראשית ואבהיר כי דין הערעור להתקבל, במובן זה שתקופת האשפוז המרבית בענייננו של המשיב תהיה כתקופת המאסר המרבית בהתאם לסעיף 15(ד1)(2) לחוק טיפול בחולי נפש, היינו תקופת אשפוז מרבית של 20 שנים.

אפתח ואציג את המסגרת הנורמטיבית הרלוונטית לענייננו.

מסגרת נורמטיבית – אשפוז כפוי

10. התמודדות החברה עם חולי הנפש בכלל והיחס אליהם במסגרת המשפט הפלילי בפרט, מעוררת שאלות מורכבות מקדמת דנא (ראו: אפרים שהם-שטיינר חריגים בעל כורחם – משוגעים ומצורעים בחברה היהודית באירופה בימי הביניים 144-155 (2007)).

רק במחצית השנייה של המאה ה-19 חלה תפנית ביחס לחולי הנפש אשר נתפסו כבעלי זכויות שוות, ובהתאם המוקד ביחס לחולים הופנה לטיפול בהם ושיקומם (דורית נחמני אלבק "זכותו היא כזכותו של כל אדם" – על זכויותיהם החוקתיות של הלוקים בנפשם במשפט הפלילי – מפרשת רוט ועד פרשת ואחנון" שורשים במשפט 283, 284-283 (דינה זילבר עורכת, 2020)).

לעיתים, מחלת הנפש מכה שורש עד כדי פגיעה בתפקוד הקוגניטיבי, הרגשי ובכושר בחינת המציאות והשיפוט של החולה, באופן המוביל לכך שהחולה אינו מסוגל לדאוג לצרכיו ואף עלול להוות סיכון לעצמו ולסביבה, כאשר לא נותר אלא לאשפוז בכפייה – למענו ולמען הציבור. אשפוז כפוי זה פוגע, בלית ברירה, בחירותו ובכבודו של החולה ועלול להטיל בו סטיגמה חברתית ועצמית.

11. חוק טיפול בחולי נפש מבהיר ומגדיר כי מטרתו העיקרית של האשפוז הכפוי של נאשם-חולה-נפש היא "קבלת טיפול רפואי" (סעיף 35(ב) לחוק טיפול בחולי נפש). המשמעות היא כי אמנם חירותו של החולה נפגעת במהלך האשפוז הכפוי, אולם תכליתו היא השבת כבודו וחירותו וכפועל יוצא השבת המסוגלות להיות אחראי להתנהגותו בחברה כבן-חורין (מוטי מרק "כיצד ראוי לקבוע משך צו אשפוז פסיכיאטרי במסלול פלילי? מבט בעדשה של תורת המשפט הטיפולי" ספר אליקים רובינשטיין 1975, 1996 (אהרן ברק ואח' עורכים, 2021) (להלן: כיצד ראוי לקבוע משך צו אשפוז פסיכיאטרי במסלול פלילי)).

מטרה נוספת לאשפוז הכפוי היא הצורך בהגנה על הציבור מפני מסוכנות החולה. זו זכותה, ואף חובתה, של החברה המאורגנת להגן על עצמה ועל חבריה מפני חולי נפש אשר עלולים להוות סכנה (רע"פ 2060/97 וילנצ'יק נ' הפסיכיאטר המחוזי – תל-אביב, פ"ד נב(1) 697, 707 (1998) (להלן: עניין וילנצ'יק)). במידה מסוימת, תכליות ומטרות אלו מתנגשות האחת ברעותה, כאשר האיזון העדין ביניהן בכל חברה הוא ביטוי לתפיסותיה ועמדותיה.

12. הדרך לאשפוז הכפוי של נאשם-חולה-נפש במסלול פלילי לפי סעיף 15 לחוק טיפול בחולי נפש עוברת דרך שני אפיקים אפשריים – בחינת הכשירות הדיונית של הנאשם לעמוד לדין ובחינת הכשירות המהותית של הנאשם בעת ביצוע המעשים. באפיק הראשון, אילו החליט בית המשפט כי הנאשם אינו כשיר לעמוד לדין מחמת מחלת הנפש ממנה הוא סובל, יופסקו ההליכים נגדו לפי סעיף 170 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח

משולב], התשמ"ב-1982. בשלב זה, בית המשפט רשאי להורות על אשפוזו הכפוי לפי סעיף 15(א) לחוק טיפול בחולי נפש.

באפיק השני, היה ובית המשפט יקבע כי הנאשם כשיר לעמוד לדין אלא שהוא אינו בר-עונשין מאחר שהיה חולה בעת ביצוע המעשים, והוא "עדיין חולה" בשלב זה, אזי הנאשם יזוכה ובית המשפט יצווה על אשפוזו הכפוי לפי סעיף 15(ב) לחוק טיפול בחולי נפש (רע"פ 2675/13 מדינת ישראל נ' וחנון (3.2.2015) (להלן: עניין וחנון)).

13. בשני האפיקים, לאחר שהורה בית המשפט על אשפוזו של הנאשם-חולה-נפש, מועבר עניינו לבחינת ועדה פסיכיאטרית הדנה בעניינו, לכל הפחות, אחת לשישה חודשים (סעיף 28 לחוק טיפול בחולי נפש). חירותו של הנאשם-חולה-נפש מסורה אפוא לידי הוועדה הפסיכיאטרית המוסמכת, בין היתר, להורות על שחרורו. כאשר על החלטת הוועדה ישנה זכות ערעור לבית המשפט המחוזי (סעיף 29 לחוק טיפול בחולי נפש).

14. להשלמת התמונה, לצד אשפוז כפוי במסגרת "מסלול פלילי" הנועד לחולה-נפש המעורב בפלילים, כמפורט לעיל, ישנה אפשרות לאשפוז כפוי במסגרת "מסלול אזרחי" המיועד להסדיר טיפול בחולים שלא ביצעו עבירה, אך מתעורר צורך לאשפוזם על רקע מסוכנותם לציבור ולעצמם. ככלל, במסלול האזרחי הפגיעה בחירותו של חולה הנפש היא פחותה מאשר במסלול הפלילי (בש"פ 2305/00 פלוני נ' מדינת ישראל, פ"ד נד(4) 289, 308-312 (2000)). בעוד שברירת המחדל במסלול הפלילי היא כי האשפוז הכפוי נמשך כל עוד הוועדה הפסיכיאטרית לא הורתה על שחרור הנאשם-חולה-נפש (בכפוף לתקופה המרבית), במסלול האזרחי תקופת האשפוז מדודה וקצרה, ובסמכות הוועדה להאריכה לתקופות קצובות בלבד. הבדל נוסף הוא כי בעוד שבמסלול האזרחי רשאי המנהל הרפואי של בית החולים לשחרר או להוציא לחופשות את חולה-הנפש, לא כן במסלול הפלילי בו ההכרעה מסורה לידי הוועדה הפסיכיאטרית, אשר על החלטותיה ניתן לערער כאמור לבית המשפט המחוזי.

15. הסדרי האשפוז הכפוי שנקבעו בחוק טיפול בחולי נפש הקימו ביקורת רבה מכיוונים שונים (להרחבה ראו: דרורה נחמני-רוט "סוגיות הנוגעות לתיקונים בחוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א-1991" רפואה ומשפט 35, 81 (2006)). בעקבות כן, הוקמו ועדות מקצועיות אשר המלצותיהן הבשילו במרוצת השנים לתיקוני חקיקה (דברי ההסבר להצעת חוק טיפול בחולי נפש (תיקון מס' 8), התשע"ב-2012, ה"ח 668, 668 (להלן: דברי ההסבר לתיקון מס' 8)). במוקד תיקוני החקיקה באו לידי ביטוי ביתר שאת תכליות

האשפוז הכפוי הנועד כאמור להעניק טיפול רפואי הולם לנאשם-חולה-נפש, בשים לב לצורך בהגנה על נפגעי העבירה ועל הציבור בכללותו בדגש על מסוכנות החולה.

בתוך כך, לאור תכליות האשפוז הכפוי, הותווה שיקול הדעת של הוועדה הפסיכיאטרית בעת שהיא נדרשת לבחינת שחרורו של נאשם-חולה-נפש. במסגרת זו, נקבע כי הוועדה תשקול, בין היתר, הן את צרכיו הטיפוליים כסיכויי החלמתו והתנאים הדרושים לשיקומו; הן את מסוכנותו, נסיבות ביצוע העבירה שבשלה אושפז, עברו הפלילי ומשך הזמן שחלף מתחילת האשפוז (סעיפים 28(ב1)-(ב2) לחוק טיפול בחולי נפש) (דברי ההסבר לתיקון מס' 8, בעמוד 672).

כמו כן, נקבע כי בעניינו של נאשם-חולה-נפש המואשם בעבירות ניסיון לרצח או רצח תידון ועדה פסיכיאטרית מיוחדת, ולה יוענקו סמכויות פיקוח ובקרה על החולה אף לאחר שחרורו מהאשפוז, וזאת לנוכח מסוכנותו הגבוהה (סעיפים 28א-ו לחוק טיפול בחולי נפש) (דברי ההסבר לתיקון מס' 8, בעמוד 675-676).

תקופת האשפוז המרבית

16. תיקון נוסף ומשמעותי לחוק טיפול בחולי נפש, הניצב בבסיס הערעור שלפנינו הוא קביעת תקופת אשפוז מרבית באשפוז כפוי בגדרי המסלול הפלילי. במקביל לדיוני הוועדות המקצועיות שצוינו לעיל, סוגיה זו הגיעה לפתחו של בית משפט זה בעניין פלוני (ע"פ 3854/02 פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית המחוזית למבוגרים, פ"ד נז(1) 900 (2003) (להלן: עניין פלוני)).

בתמצית יתואר כי פלוני הואשם בעבירות תקיפה וגניבה, אולם משנקבע כי הוא אינו מסוגל לעמוד לדין, בית המשפט הורה על אשפוזו. בהמשך הוגשו נגד פלוני כתבי אישום נוספים בגין תקיפה חבלנית ואיומים נגד אמו, וכן הוצא עבורו צו אשפוז נוסף. עניינו של פלוני הובא לפני הוועדה הפסיכיאטרית ואשפוזו הוארך מפעם לפעם נוכח חשש מפני מסוכנותו, כך שבמצטבר פלוני אושפז במשך כ-14 שנים. הנשיא א' ברק התרעם על מצבו של פלוני והדגיש כי אילו היה מתנהל משפטו כסדרו והוא היה מורשע, אזי היה מסיים מזמן לרצות את עונשו. בעקבות כך, הביע ביקורת ביחס למצב החוקי החסר וקרא לתקנו באופן שתיקבע הוראה מפורשת הקובעת גג למשך האשפוז הכפוי במסלול הפלילי באופן המאזן בין חירותו של חולה הנפש לבין מסוכנותו לציבור. בד בבד ובהתאם הודגש כי צו אשפוז חורג ממתחם הסבירות כאשר "קיים יחס בלתי סביר בין תקופת האשפוז שחלפה לבין העונש המקסימלי שהנאשם היה צפוי לו אילו נערך משפט

והוא היה מורשע בו" (עניין פלוני, בעמוד 909). על כן, עניינו של פלוני הושב לבית המשפט המחוזי לבחינה אם יש לבטל את צו האשפוז בעניינו.

17. בחלוף למעלה מעשור מאז ניתן פסק הדין בעניין פלוני, תוקן חוק טיפול בחולי נפש (תיקון מס' 8), התשע"ה-2014, ס"ח 128 (להלן: תיקון מס' 8), ולראשונה נקבעה תקופה מרבית לאשפוז הכפוי במסגרת המסלול הפלילי:

"15(ד1)(1) בית משפט לא יקבע בצו לפי סעיפים קטנים [15] (א) או (ב) את תקופת האשפוז או הטיפול המרפאתי, ואולם יורה בצו על תקופת האשפוז או הטיפול המרפאתי המרבית לפי הוראות פסקאות (2) ו-(3).

(2) תקופת האשפוז או הטיפול המרבית לא תעלה על תקופת המאסר המרבית" (ההדגשה הוספה – י"א).

עוד נקבע שכאשר עסקינן בנאשם שעניינו מובא לפני בית משפט השלום אזי תהיה התקופה המרבית 7 שנים בלבד; כי במקרה של ריבוי עבירות תהיה זאת תקופת המאסר הארוכה מבין העבירות; וכי במקרה של עבירה שדינה מאסר עולם חובה, התקופה המרבית תעמוד על 25 שנים.

18. גם בכך לא תמה הסוגיה. בתי המשפט נחלקו ביחס לפרשנות התיבה "לא תעלה" – היה מי שסבר כי בכך נותר שיקול דעת לבית המשפט לקבוע תקופת אשפוז קצרה מתקופת המאסר המרבית, ומנגד היה מי שפירש כי לבית המשפט אין מנוס מלקבוע את תקופת המאסר המרבית ותו לא (ראו: פרו' הדיון מיום 16.11.2015 ב-ע"פ 6365/15 מדינת ישראל נ' גולן (11.7.2016)).

על רקע אי-בהירות זו, תוקן חוק טיפול בחולי נפש (תיקון מס' 9) התשע"ו-2016, ס"ח 947 (להלן: תיקון מס' 9), כאשר הובהר בסעיף 15(ד1)(2) כי הכלל הוא:

"תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה תקופת המאסר המרבית" (ההדגשה הוספה – י"א).

יחד עם זאת, בעקבות ביקורת של חברי ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, ובמסגרת הסכמות בין נציגי משרד המשפטים לנציגי הסניגוריה הציבורית, הוסף חריג לכלל הגורף בדבר תקופת המאסר המרבית המנוי בסעיף 15(ד1)(2) (א) לחוק טיפול בחולי נפש:

"(2) על אף האמור בפסקה (2)(א) ו-(ב), שוכנע בית המשפט כי מעשה העבירה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד, רשאי הוא, במקרים חריגים ומטעמים מיוחדים שיירשמו, להורות בצו כי תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה קצרה מתקופת המאסר המרבית" (ההדגשה הוספה – 'א').

19. בשלב זה יודגש פעם נוספת – עסקינן, בתקופת האשפוז המרבית. היינו, בצו האשפוז נקבעה תקופת "גג" לתקופת האשפוז הכפוי במסלול הפלילי, אשר לאחריה יש לשחרר את החולה או להעבירו לאשפוז במסגרת המסלול האזרחי. עובר לקביעה זו, כאמור, המחוקק לא הגביל את משך האשפוז הכפוי של החולה במסגרת המסלול הפלילי.

יוצא אפוא, כי בניגוד לאשר יכול להשתמע, הקביעה של המחוקק כי תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה תקופת המאסר המרבית, אינה קביעה מחמירה, כי אם קביעה המטיבה את המצב בהשוואה למצב החוקי עובר לתיקון מס' 8 ותיקון מס' 9.

20. יובהר, שגם כאשר נקבעת תקופת אשפוז מרבית כמשך תקופת המאסר המרבית, אין המשמעות היא כי החולה ישהה באשפוז משך זמן זה, אלא כי זהו הזמן המקסימלי האפשרי לשם כך. כך גם פורט והודגש בדברי ההסבר להצעת חוק טיפול בחולי נפש (תיקון מס' 4) (תקופת אשפוז או טיפול מרבית), התשע"ו-2016, ה"ח 580, 580 (להלן: דברי ההסבר לתיקון מס' 9) כי "כי ברוב המקרים התקופה המרבית לא תהיה התקופה שבה יהיה הנאשם מאושפז או תחת צו לטיפול מרפאתי בפועל, אלא הוא ישוחרר לפני תום תקופה זו". על כך הוסיפה נציגת משרד המשפטים בדיוני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות כי בפועל תקופות האשפוז קצרות ועומדות על מספר חודשים בודדים בלבד (פרוטוקול ישיבה 220 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, הכנסת ה-20, 10, 21 (28.3.2016) (להלן: פרו' הוועדה מיום 28.3.2016)) (כן ראו, לעניין חוקתיות תיקון מס' 9: ע"פ 3083/17 פלוני נ' מדינת ישראל, פסקה 26 (14.8.2018)).

היחס בין הכלל לחריג

21. על רקע סקירה זו מתבהרת הסוגיה המונחת לפתחנו וחשיבותה – מה היחס בין הכלל לחריג? אימתי ובאילו מקרים רשאי בית המשפט לסטות מן הכלל המורה כי תקופת האשפוז המרבית תהיה כתקופת המאסר המרבית, ותחת זאת ייקבע משך אשפוז מרבי קצר מתקופה זו? סוגיות אלו מחייבות יציקת תוכן פרשני לתיקון מס' 9. לאחר פרשנות החוק באופן עקרוני, אפנה ליישומה בענייננו.

22. כצעד פרשני ראשון לבחינת היחס שבין הכלל לחריג, נפנה כמתחייב ללשון החוק. הכלל הקבוע בסעיף 15(ד1)(2) לחוק טיפול בחולי נפש הוא גורף ואינו מאפשר שיקול דעת לסטות מהוראותיו ולפיו תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה תקופת המאסר המרבית. מנגד, החריג הקבוע בסעיף 15(ד1)(א2) המאפשר לבית המשפט לקבוע תקופת אשפוז מרבית הקצרה מתקופת המאסר המרבית, כולל סייגים, תנאים ושיקול דעת באופן המלמד כי תחולתו מצומצמת.

לצורך הפעלת החריג, על הנאשם-חולה-נפש מוטל נטל משמעותי ביותר לשכנע את בית המשפט כי מתקיימים התנאים המצדיקים חריגה מהכלל בעניינו, וקביעת תקופת אשפוז קצרה מתקופת המאסר המרבית. בתוך כך, לא רק שנדרש כי מעשה העבירה בוצע דווקא בנסיבות מקילות, אלא מודגש כי מדובר בנסיבות מקילות – במיוחד. עוד מבהיר המחוקק כי עסקינן אך ורק במקרים חריגים, ובהתאם נדרש כי בית המשפט ינמק את החלטתו לחרוג מהכלל בטעמים מיוחדים לכך. לאחר כל זאת, גם לאחר שבית המשפט אכן שוכנע כי לפניו מקרה חריג ונסיבותיו מקילות במיוחד – אין הוא מצווה לחרוג מהכלל, אלא המחוקק מותיר בידו את שיקול הדעת אם לעשות כן אם לאו.

רוצה לומר, לשון סעיפי החוק המתווים את הכלל והחריג לעניין תקופת האשפוז המרבית, מנחים לפי פשוטם והגיונם של דברים, כי החריג יחול במקרים מצומצמים ביותר.

23. על היחס שבין הכלל לחריג ניתן ללמוד גם מכוונת המחוקק העולה, בין היתר, מדיוני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות שעסקו בתיקון החוק. כמפורט לעיל, בעקבות המלצות הוועדות המקצועיות ועניין פלוני, המחוקק ראה לנכון לקבוע תקופה מרבית לאשפוז הכפוי במסגרת המסלול הפלילי, כך הובהרה חשיבות הדבר בדיוני הוועדה על ידי נציגת משרד המשפטים:

”פה אנחנו לא מדברים על ענישה, אנחנו מדברים משהו שזקוק לטיפול ולכן יש תקופה מרבית על מנת, כי בכל זאת שוללים חירות במסלול הפלילי, לכן לא רוצים שהוא יישכח לשנים רבות ולכן יש את תקופת הגג שהחוק קובע אותו” (פרו' הוועדה מיום 28.3.2016, בעמוד 8).

עקרון זה המדגיש את חשיבות קביעת תקופת אשפוז מרבית, תורגם בתיקון מס' 9 לכלל שלפיו תקופה זו תהיה כמשך תקופת המאסר המרבית, הואיל והמחוקק ביקש “לקבוע תקופה מרבית ברורה לאשפוז או לטיפול מרפאתי, בהתאם לעונש המרבי הקבוע

לצד העבירה, בלא מתן שיקול דעת לבית המשפט, באופן שייתר התדיינויות ויספק ודאות באשר לתקופת האשפוז" (דברי ההסבר לתיקון מס' 9, בעמוד 580).

24. אולם, חברי ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, אשר הכירו בחשיבות קביעת תקופה מרבית לאשפוז הכפוי, התקשו לקבל את יישומו של הכלל באופן גורף, מבלי שנותר שיקול דעת לבית המשפט שנותן את צו האשפוז לקצוב תקופת אשפוז קצרה מתקופת המאסר המרבית. כך הביעה נציגת הסנגוריה הציבורית את חששה מכלל גורף שכזה:

"אנחנו באים ואומרים שזו דרך לא רעה בחלק מהמקרים, אבל זו דרך שלא משיגה את המטרה במקרים אחרים, למה? כי לפעמים יש פער מאוד גדול בין המעשה שנעשה לבין העונש המקסימלי שקבוע בחוק. זה קשור לשיטת הענישה של עונשי מקסימום בארץ. לכן למשל אדם גידל עציץ של מריחואנה ונתפס. זו עבירה פלילית של ייצור סמים, זו עבירה של 20 שנות מאסר. אז הם באים ואומרים בסדר, לא 20, בית המשפט יוכל להורות על אשפוז מקסימלי עד שבע כי זו סמכות של בית משפט שלום. ועדיין, היחס בין לגדל עציץ מריחואנה לבין תקופת אשפוז מקסימלית של שבע שנים הוא לא מידתי. הוא לא קשור [...] הבעיה כאן היא במקרים שבהם אדם מבצע מעשים שהם מעשים פשוטים שיכולים להיתרגם לעבירות שהן עבירות חמורות יחסית ואז הנטילה המוחלטת של שיקול דעת של בית משפט, שיגיד אני רוצה לשמור על היחס בין המעשה, לא בין העבירה" (פר' הוועדה מיום 28.3.2016, בעמוד 13).

בעקבות חשש זה, הוסף החריג המאפשר לבית המשפט לקצוב תקופת אשפוז מרבית קצרה מתקופת המאסר המרבית. כוונת המחוקק אפוא היא למנוע באמצעות החריג מצבים 'אבסורדיים' שבהם נאשם-חולה-נפש עלול לשהות באשפוז כפוי פרק זמן לא-מידתי ביחס למעשה העבירה שיוחס לו.

25. אולם, כבר במהלך דיוני הוועדה, נציגת משרד המשפטים הביעה ספק בדבר נחיצות החריג מאחר שניתן מענה לחשש האמור באמצעות הבניית שיקול הדעת של הוועדה הפסיכיאטרית הבוחנת את אשפוזו של החולה. זאת מאחר שלצורך בחינת שחרור החולה על הוועדה לשקול, בין היתר, את נסיבות העבירה שבשלה ניתן צו האשפוז אל מול משך הזמן שחלף מאז תחילת האשפוז (פר' הוועדה מיום 28.3.2016, בעמוד 21). לענייננו, המשמעות היא כי ברוב רובם של המקרים אין צורך בחריג, הואיל והפרוצדורה של הליך האשפוז הכפוי ובחינת הוועדה מספקים מענה מובנה לחשש.

26. זאת ועוד, גם בחינת מטרת האשפוז הכפוי ותכלית הכלל שלפיו תקופת האשפוז תהא כתקופת המאסר המרבית, שופכות אור על היחס שבין הכלל לחריג. כאמור לעיל, חוק טיפול בחולי נפש מציב בראש מעייניו כמטרה עיקרית את הטיפול הרפואי בחולה-נפש במסגרת האשפוז, וזאת לצד הגנה על הציבור מפני מסוכנותו.

על פני הדברים, קביעת תקופה מרבית לאשפוז הכפוי אשר לאחריה החולה משתחרר מאשפוז במסגרת המסלול הפלילי, עלולה לחתור תחת מטרות אלו. זאת מאחר שהאשפוז פוקע בתום התקופה המרבית במנותק מצרכיו הטיפוליים של החולה ואף ממידת מסוכנותו לציבור, בעוד שראוי כי משך הטיפול הפסיכיאטרי ייקבע ויותאם לפרוגנוזה של המחלה, רמת התובנה של החולה למחלה ותסמיניה ובמיוחד ביחס להיענות ולהתמדה בטיפול (כיצד ראוי לקבוע משך צו אשפוז פסיכיאטרי במסלול פלילי, בעמוד 1192).

אמנם, בתום תקופת האשפוז הכפוי במסלול הפלילי ניתן להעביר את החולה לאשפוז כפוי במסגרת המסלול האזרחי. אולם הובע ספק של ממש אם יש בכך כדי ליתן מענה לצרכיו הטיפוליים ולספק הגנה נאותה על הציבור מפני מסוכנותו, וזאת לנוכח פערי הסמכויות והתנאים שבין המסלול הפלילי למסלול האזרחי (שם, בעמוד 1194).

מבחינה זו, לצורך הגשמת מטרות האשפוז הכפוי נדרש אפוא כי הנאשם-חולה-נפש ישהה את פרק הזמן המיטבי עבור הטיפול בו, לפיכך מוטב כי משך האשפוז לא יוגבל מראש באופן ניכר אשר עלול לפגום במטרות האשפוז הכפוי. לשון אחר: עולה חשש כי יישום מופרז של החריג, יוביל לכך שהנאשם-חולה-נפש ישוחרר מאשפוז בשל פקיעת צו האשפוז, מקום בו צרכיו הטיפוליים טרם נענו והוועדה הפסיכיאטרית לא הייתה ממליצה על שחרורו בעיתוי זה.

27. מכאן להיבט שבלב העניין – אשפוז כפוי אינו עונש. אי לכך אין חשיבות לעונש הקונקרטי שיכול היה להיגזר על הנאשם-חולה-נפש. קביעת כלל גורף וטכני שלפיו תקופת האשפוז המרבית תהיה כתקופת המאסר המרבית מלמדת כי אין בחקיקה קונוטציה של השוואת האשפוז לעונש, אלא הקפדה על חירות הנאשם-חולה-נפש.

זאת ועוד, מאחר שהאשפוז אינו עונש אזי המשמעות היא כי לשיקולי ענישה כמידת אשמה, גמול או הרתעה – אין חלק ונחלה ביחס למשך האשפוז הכפוי של החולה. כך שבית המשפט הדן בעניינו של החולה נותר ללא אמות מידה או כלי עזר עבור תחימת תקופת האשפוז, וממילא כל 'מספר' שבית המשפט יקצוב – יהיה בגדר השערה

שרירותית ותו לא, או שמא הערכה עונשית שאינה ממין העניין (דברי ההסבר לתיקון מס' 9, בעמוד 580).

אף אילו בית המשפט יבקש לקצוב את משך האשפוז בהתאם לצורך הטיפולי של החולה ומסוכנותו – אין לפניו בשלב מתן הצו בסיס עובדתי רפואי מספק לצורך כך. זאת, בין היתר, מאחר שההליך הטיפולי מטיבו הוא הליך דינמי ומתפתח, ולא ניתן לדעת כיצד יגיב החולה לטיפול ואימתי יתייצב מצבו הנפשי (שמואל וולפמן וטלי שקד "מידתיות האשפוז הכפוי בצו פלילי – הצעה לפתרון שיפוטי בהיעדר תיקון לחוק" רפואה ומשפט 48, 46, 49 (2015)). משכך, נדרשת בחינה עיתית של מצב החולה שמוקדה בבחינה רפואית. משמע, לא ניתן לקצוב מראש אימתי יושלם הטיפול (פרו' הוועדה מיום 28.3.2016, בעמוד 10). מכאן שגם מטעם זה מוטב, מלכתחילה, כי הוועדה הפסיכיאטרית היא זו שתקבע את משך האשפוז במהלך תקופת האשפוז ולא בית המשפט במעמד מתן הצו.

28. משמעות הדברים היא כי שיקול הדעת המהותי הדרוש לקביעת משך האשפוז לא ננטש, אלא מרכז הכובד שלו אינו בידי בית המשפט במועד מתן הצו, אלא בידי הוועדה הפסיכיאטרית. כאמור, במסגרת תיקון מס' 8 נקבעו אמות המידה אשר לפיהן תבחן הוועדה הפסיכיאטרית את שחרור החולה, באופן שהן משקפות את התכליות והמטרות של האשפוז הכפוי בשים לב למשך האשפוז ונסיבות ביצוע העבירה בשלה ניתן צו האשפוז. פעם נוספת יצוין, כי על החלטת הוועדה ישנה זכות ערעור לבית המשפט המחוזי. בכך משתכלל שיקול הדעת המסור לגופים אלו כאשר השופט בוחן את זכותו של החולה לחירות לצד היכרותו עם מצבו הטיפולי של החולה ומידת מסוכנותו לציבור בשלב זה (ראו: ע"ו 64836-01-19 פלוני נ' הוועדה הפסיכיאטרית – מרכז בריאות הנפש מזרע, פסקאות 7-8 (6.2.2019)). באופן זה, שיקול הדעת לעניין משך האשפוז נמסר לגופים המתאימים לצורך החלטה מיטבית.

29. אדרבה, אילו בית המשפט יפעיל שיקול דעת מהותי ויקבע במועד מתן צו האשפוז את תקופת האשפוז המרבית כתקופה הקצרה מתקופת המאסר המרבית, עלולה להתקבל תוצאה הפוכה של פגיעה נוספת בחירותו של החולה. זאת, מאחר שגם במקרה שבו הצורך הטיפולי הושלם, עלולה הוועדה הפסיכיאטרית לנטות שלא לשחרר את החולה בהסתמך על כך שמשך האשפוז אשר נקבע על-ידי בית המשפט, לאחר שהפעיל שיקול דעת מהותי, הוא פרק זמן של "אשפוז ראוי" בעניינו של החולה (כיצד ראוי לקבוע משך צו אשפוז פסיכיאטרי במסלול פלילי, בעמוד 1191).

30. מן המקובץ עולה כי הפרשנות הנכונה היא כי ברוב-רובם של המקרים יחול הכלל שלפיו בית המשפט יקבע באופן גורף וטכני את תקופת האשפוז המרבית כתקופת המאסר המרבית, ורק במיעוטם הנדיר של המקרים יחול החריג המאפשר לקבוע תקופת אשפוז מרבית קצרה מכך. כך עולה מלשון החוק, רצון המחוקק ותכלית החוק.

“מעשה העבירה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד [...] במקרים חריגים ומטעמים מיוחדים שיירשמו”

31. על רקע הפרשנות ליחס שבין הכלל לחריג, יש לדקדק בפרשנות התיבה “מעשה העבירה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד [...] במקרים חריגים ומטעמים מיוחדים שיירשמו”.

הצדדים חלוקים אפוא בשני היבטים: האחד, אופי “מעשה העבירה”, אם הסעיף חל ביחס לכל עבירה – חמורה כקלה, או שמא מתייחס הוא רק ל“מעשים קלים” וודאי שלא למעשי ניסיון לרצח או רצח; השני, סוג הנסיבות, ובכלל זה, אם הסעיף מתייחס לנסיבות שהן חלק ממעשה העבירה עצמו או שמא אף לנסיבות אשר במסגרתן בוצע מעשה העבירה.

32. אשר לאופי מעשה העבירה, כמובא לעיל, החריג הוסף בעקבות ביקורת של חברי ועדת העבודה, הרווחה והבריאות על היותו של הכלל גורף ונטול שיקול דעת לבית המשפט בעת מתן הצו. להמחשת הצורך בחריג, שבו וציינו חברי הוועדה דוגמאות ל“מעשים קלים” אשר ראוי כי עבורם בית המשפט יקבע תקופת אשפוז מרבית הקצרה מתקופת המאסר המרבית. כך למשל בדברי נציגת הסנגוריה הציבורית:

“מה קורה עם אנשים שהעבירה שהם ביצעו היא קלה מאוד? אחזקת סמים, איומים. אחזקת סמים היא דוגמה טובה כי יש יחס מאוד גדול בין החומרה של העבירה לבין העונש המקסימלי. העונש המקסימלי הוא עשרים שנים, אם זה בבית משפט שלום זה יהיה שבע שנים. הרעיון שבית המשפט יורה מראש על אפשרות לאשפז בכפייה אדם עד שבע שנים, רק בגלל שהוא החזיק מריחואנה, הדבר הזה, עליו הוויכוח” (פרוטוקול ישיבה 238 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, הכנסת ה-20, 8.5.2016).

אולם, על פני הדברים, לשון החריג שהתווספה לחוק אינה מבחינה בין עבירה קלה לעבירה חמורה, כך שתחולת החריג שלפיו ניתן לקבוע תקופת אשפוז מרבית הקצרה

מתקופת המאסר המרבית תקפה ביחס לכל עבירה שהיא. כך גם הובהר בדיוני ועדת העבודה, הרווחה והבריאות כאשר סוכם לבסוף להוסיף את החריג:

”במקרים כאלה, שאנחנו אומרים שאנחנו מעדיפים שהם יהיו חריגים ומטעמים מיוחדים שאותם בית-המשפט יצטרך לרשום, אפשר יהיה לקצר את תקופת המאסר המרבית שקבועה לצד העבירה ולקבוע תקופה קצרה יותר לאשפוז או לטיפול. זה באמת משאיר בידי בית-המשפט שיקול דעת לכל עבירה שהיא. אני אומרת 'לכל עבירה שהיא' כי הייתה פה על השולחן הסתייגות שרצתה להפריד בין סוגי עבירות” (פרוטוקול ישיבה 262 של ועדת העבודה, הרווחה והבריאות, הכנסת ה-20, 2 (13.6.2016)) (ההדגשה הוספה – י' א'').

על כן, פשט לשון החריג וכוונת המחוקק הם כי החריג עשוי לחול ביחס לכל עבירה שהיא. יחד עם זאת, כפי שארחיב בהמשך, במישור המעשי, יש טעם בעמדת המערערות כי לאופי מעשה העבירה יינתן משקל בבחינת תחולת החריג אם לאו.

עם זאת, יובהר כי איני מוצא לאמץ את עמדת המערערות שלפיה באופן קטגורי נאשם-חולה-נפש אשר הואשם בביצוע ניסיון לרצח או רצח, לא יוכל לבוא בשערי החריג. לא ניתן לשלול כי בנסיבות מתאימות וחריגות, אף במקרה זה ישוכנע בית המשפט כי התקיימו הנסיבות המקלות בהן בוצעה העבירה אשר מצדיקים קביעת תקופת אשפוז מרבית קצרה מתקופת המאסר המרבית.

33. מכאן, לבחינת סוג הנסיבות.

בדיון שלפנינו, ובהשלמת טיעון שהוגשה בכתב לאחר מכן, ביקשו הצדדים ללמוד על פרשנות סוג הנסיבות באמצעות היקש מקביעות בית משפט זה לעניין 'פתח המילוט' הקבוע בסעיף 301א(ב) לחוק. בתמצית יצוין כי לפי סעיף זה, מדובר במקרה שעל אף שניתן להרשיע נאשם בעבירת הרצח בנסיבות מחמירות, הוא יורשע בעבירה שחומרתה פחותה – עבירת הרצח 'הבסיסית', וזאת בהתקיים "נסיבות מיוחדות שבשלן המעשה אינו מבטא דרגת אשמה חמורה במיוחד". בעניין חיים נקבע כי הנסיבות המיוחדות בהן ניתן להתחשב הן נסיבות המתקיימות במעשה העבירה, להבדיל מנסיבות אישיות של העושה אשר אין ביכולתן לקיים את הוראות 'פתח המילוט' (ע"פ 6338/20 חיים נ' מדינת ישראל, פסקה 19 (7.7.2022); ע"פ 3308/17 וחידי נ' מדינת ישראל, פסקה 35 לפסק דינו של חברי השופט א' שטיין (15.1.2020)).

בהיקש לענייננו, ובזהירות המתבקשת מאחר שתכליות סעיף 'פתח המילוט' והאשפוז הכפוי שונות במהותן, מקובל עליי כי סוג הנסיבות אשר נכללות בגדרי החריג בענייננו הן נסיבות הכרוכות במעשה העבירה אך לא נסיבותיו של עושה מעשה העבירה (כן ראו: ת"פ (מחוזי חי') 33060-04-22 מדינת ישראל נ' פלוני, פסקה 8 (16.6.2022)). הווה אומר: המחוקק ביקש ליצור 'קורלציה' בין תקופת האשפוז הכפוי לבין חומרתו של המעשה הפלילי שבוצע על-ידי הנאשם-חולה-נפש. כך לדוגמה, לא ניתן להתחשב בשיקולים של עבר פלילי, נסיבות חיים אישיות ואף לא בנטילת אחריות על המעשים או הבעת חרטה על ביצועם.

34. זאת ועוד, כזכור, אשפוז כפוי אינו בגדר עונש. משכך, אין מקום להתחשב בשיקולים של גמול, אחריות ומידת אשמה ביחס למעשה אשר יוחס לנאשם-חולה נפש. משנקבע כי חולה הנפש לא היה בר-עונשין בעת ביצוע המעשים, אזי הוא אינו נושא באחריות פלילית למעשיו וכך גם לא ראוי כי ידבק בו כתם מוסרי בגין מעשים אלו (עניין וחנן, בפסקה 6). ביסוד סייג זה, ניצב הרצון להימנע מלהכתיים או להעניש אדם נטול הבנה של מעשיו או של הפסול בהם, שאם לא כן – "הענשתו בשל מעשהו הפלילי כמוה כהענשה בשל טירוף, דבר שרגש הצדק סולד בו" (ע"פ 118/53 מנדלברוט נ' היועץ המשפטי לממשלה, פ"ד י 281, 311 (1956); כן ראו, יעקב בזק משפט ופסיכיאטריה – אחריותו המשפטית של הלקוי בנפשו 18-22 (2006)).

בדומה, גם הפסקת ההליך הפלילי כלפי נאשם-חולה-נפש אשר נקבע כי אינו כשיר לעמוד לדין והעברתו לאשפוז כפוי מגבילה במידת מה את האפשרות לקיום משפט לבירור אשמתו בשלב זה (עניין וחנן, בפסקאות 7-9; בש"פ 90/18 מדינת ישראל נ' פלוני, פסקה 8 (13.2.2018)). המשמעות לענייננו היא כי בין כך ובין כך, אין לבחינת מידת האשמה או מידת האחריות של הנאשם-חולה-נפש מקום בבחינת תחולת החריג.

35. המסקנה המתבקשת ביחס לפרשנות התיבה "מעשה העבירה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד", היא כי אין לפרש מילים אלו כמתייחסות למידת האשם של הנאשם-חולה-נפש. אחרת, יימצא כי במקום הקביעה ה"קשיחה" שקבע המחוקק – בדיוק על מנת להימנע ממעמד טיעונים לעונש ומדיון המתבסס על שיקולי ענישה, בית המשפט יערוך מעין "משפט פלילי" ויכריע האם ישנן נסיבות מקילות במיוחד בהתחשב בשיקולי ענישה.

36. אם כך, באילו מקרים אכן יהיה מדובר ב"נסיבות מקילות במיוחד"? לטעמי, הפרשנות המתיישבת עם לשון החוק, תכליתו וכוונת המחוקק היא שתחולת החריג

מיועדת למקרים נדירים, אשר למן הרגע הראשון ניכר כי חומרתו של מעשה העבירה אינה מצדיקה אשפוז כאורך תקופת המאסר המרבית. אותם מקרים, שבהם כאשר נבחן המעשה כשלעצמו – אין כל פרופורציה סבירה בינו לבין תקופת האשפוז המרבית. על כן, כאמור לעיל, במישור המעשי, קשה לחשוב על מקרה שבו בעבירה כגון רצח או ניסיון רצח קושי זה עלול להתעורר, אולם אין לשלול כל אפשרות כי כך יהיה.

37. שאלה נגזרת היא מהן גבולות ה'מעשה'. ביחס לסוגיה זו, איני סבור כי ניתן להציב קו גבול חד וברור, אלא יש להכריע בכל מקרה ומקרה בהתאם לנסיבותיו ומאפייניו הייחודיים. אולם, יש להבהיר – כי בין כה וכה אין מקום להחזיר לתוך בחינת נסיבות ה'מעשה' התחשבות בשיקולי אחריות ואשם, כפי שנקבע לעיל.

בענייננו, אין צורך להידרש ולהכריע בשאלה זו בפירוט, מאחר שהטעם להתערבות בהחלטת בית משפט המחוזי הוא כי ניתן בה משקל רב – שלא כנדרש – לשיקולי אשם ואחריות ולנסיבותיו האישיות של המשיב. לכך אפנה כעת.

מן הכלל אל הפרט

38. בענייננו, בית המשפט המחוזי שגה עת שהחיל את החריג הקבוע בסעיף 15(1ד)(2א) לחוק טיפול בחולי נפש וקבע תקופת אשפוז מרבית קצרה מאשר תקופת המאסר המרבית, לא כל שכן למשך שנה אחת בלבד.

39. בפתח הדברים, יוזכר כי נקודת המוצא היא כי קביעת תקופת אשפוז מרבית אין משמעה כי החולה ישהה בהכרח במשך מלוא התקופה באשפוז כפוי, אלא כשמה כן היא – תקופה מרבית. מעת לעת, מחויבת הוועדה הפסיכיאטרית לבחון את עניינו של החולה ולקבוע, בין היתר, בהתאם להתקדמות הטיפול ובשים לב למסוכנותו אם ניתן להורות על שחרורו. כך שהיה וישתפר מצבו במידה הולמת הוועדה עשויה להורות על שחרורו מאשפוז, גם מבלי ששהה באשפוז כתקופת האשפוז המרבית.

40. מעשיו של המשיב קשים עד מאוד. עת שהה בדירה עם נפגעי העבירה, ניגש לפתע למטבח, שלף מן המגירה סכין ופתח במסע של דקירות ואלימות, בעוד נפגעי העבירה מתחננים שיחדל ממעשיו. אולם המשיב, אשר היה נתון במצב פסיכוטי חריף באותה העת, התהלך בבית כשהסכין מונפת בידו, דקר ופצע את נפגעי העבירה תוך שניסו למלט את נפשם מפניו, ללא הועיל. במעשיו, המשיב חתך את פני נפגע העבירה; שיסף את גרונה של נפגעת העבירה ב'; חתך את יד נפגעת העבירה א', וכמעט שדקר תינוק בן

כמה חודשים בודדים. כתב האישום מתאר התרחשות מבעיתה, כאשר במשך דקות ארוכות המשיב סיכן את חייהם של נפגעי העבירה.

לא הרחבתי בתיאור זה כדי להצביע על מידת האשם שבמעשיו של המשיב, אלא כדי להניח את הדעת בכך שלא מדובר במקרה שבו אין כל פרופורציה סבירה בין מעשה העבירה לבין תקופת האשפוז המרבית; לא מדובר במקרה שבו למן הרגע הראשון ניכר כי חומרת מעשה העבירה אינה מצדיקה אשפוז כאורך תקופת המאסר המרבית; ולא מדובר במקרה שבו "מעשה העבירה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד" כדרישת החריג לתקופת האשפוז המרבית.

41. האירועים שהתרחשו עובר למעשי המשיב, ונסיבות חייו האישיות אשר היו ברקע להם – לא נעלמו מעיניי – ואף על פי כן, בית המשפט המחוזי שגה כאשר התחשב באירועים ונסיבות אלו בבחינת תחולת גדרי החריג. אפרט.

כשבועיים קודם אירועי כתב האישום, המשיב אשר היה מודע להיותו מסוכן לציבור, ניגש מרצונו לבית החולים ואשפז את עצמו בטרם יאונה רע לאיש. ביום האירוע, סרב להשתחרר מבית החולים אשר אנשיו נאלצו להפעיל כוח על המשיב כדי לסלקו מתחומי בית החולים. בחלוף שעות בודדות, המשיב שלף את הסכין ופתח במסע אלימות כלפי נפגעי העבירה אשר אך באורח פלא נגמר ללא אובדן חיי אדם.

אירועים אלו עמדו במוקד קביעת בית המשפט המחוזי כי מעשי המשיב באים בגדרי "המעשה בוצע בנסיבות מקילות במיוחד" – ובכך, טעות בידו. ייתכן שניתן להבין את נטייתו האינטואיטיבית של בית המשפט המחוזי לשקול את העובדה כי עובר לביצוע המעשים, המשיב שוחרר מבית החולים בניגוד לרצונו. למרות זאת, ושמא יש לומר מטעם זה ממש, אין לעשות כן במועד מתן צו האשפוז הואיל ואין להתחשב בשיקולי ענישה ובכללם שיקולי אשמה ואחריות בבחינת תחולת החריג לכלל בדבר תקופת האשפוז המרבית.

במקרה אחר בו נאשם-חולה-נפש הכה למוות חולה אחר בעודם מאושפזים במחלקה סגורה בבית חולים לחולי נפש, פסע בית המשפט המחוזי בדרך הילוכנו, וכך קבע:

"אכן, מנקודת ראותו של הנאשם ומשפחתו, הוא עשה כל שביכולתו על מנת לטפל בעצמו ובמחלתו ולמנוע את

הסיכון הנשקף ממנו, אך העדר אשמה מוסרית הוא המצב הקיים בכל מקרה בו מזוכה נאשם מחמת אי שפיות. מעשיו של הנאשם כללו אלימות קשה ביותר ותוצאתם הינה קיפוח חיי אדם, חסר ישע כבן 80, בעל משפחה, אשר מצא את מותו בנסיבות טרגיות בעודו מאושפז בבית חולים לצורך קבלת טיפול. במצב דברים זה, לא ניתן לומר כי נסיבות ביצוע העבירה בענייננו הן 'נסיבות מקילות במיוחד' (תפ"ח (מחוזי מרכז) 57644-07-21 מדינת ישראל נ' פלוני, פסקה 31 (7.3.2022)).

42. כך גם, בית המשפט המחוזי שגה כאשר מנה את נסיבותיו האישיות של המשיב בגדרי "טעמים מיוחדים" הדרושים לתחולת החריג. כמפורט לעיל, בצעירותו, היה המשיב קורבן להתעללות קשה, אשר מפאת צנעת הפרט אין מקום להרחיב בפרטים אודותיה, ודי אם נאמר כי המדובר בפרשייה מקוממת הכוללת התעללות חריגה בהיקפה. כפי שקבע בית המשפט המחוזי בהחלטתו מיום 3.5.2022, ההתעללות שעבר המשיב בצעירותו נותנת אותותיה בחייו הבוגרים, ואף היוותה גורם משמעותי להתרחשות המצב הפסיכוטי שחווה בעת ביצוע מעשי ניסיון הרצח של נפגעי העבירה.

יחד עם זאת, חרף היות נסיבותיו האישיות של המשיב קשות לעיכול ומכמירות לב, אין להתחשב בהן במסגרת בחינת תחולת החריג, מאחר שהנסיבות הבאות בשעריו כרוכות במעשה העבירה להבדיל מעושה מעשה העבירה.

43. יודגש פעם נוספת כי משמעות קביעה זו היא כי מרכז הכובד של בחינת נסיבות המקרה עובר ממועד מתן צו האשפוז בידי בית המשפט, לבחינת הוועדה הפסיכיאטרית ולאישורו של בית המשפט המחוזי בשלב הערעור, במידת הצורך. בשלב זה, נשקלים זה מול זה, בין היתר, ההתקדמות הטיפולית של החולה, מסוכנותו לציבור וכן גם נסיבות ביצוע מעשה העבירה, עברו הפלילי ומשך הזמן שחלף מתחילת האשפוז.

44. הנה כי כן, בעניינו של המשיב יש להחיל את הכלל הקבוע בסעיף 15(ד1)(2) לחוק טיפול בחולי נפש שלפיו תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה כתקופת המאסר המרבית, הואיל ולא התקיימו התנאים הדרושים לצורך תחולת החריג המנוי בסעיף 15(ד1)(2א) לחוק טיפול בחולי נפש, המאפשר לבית המשפט לקבוע תקופת אשפוז מרבית קצרה מתקופת המאסר המרבית.

45. למעלה מן הנדרש, הרי שגם אילו היה מקום לקבוע תקופת אשפוז מרבית הקצרה מתקופת המאסר המרבית, ואיני סבור שכך, תקופת אשפוז מרבית של שנה אחת בלבד, כקביעת בית המשפט המחוזי, אינה מתאימה בנסיבות העניין בהתאם למטרות האשפוז

הכפוי במסלול הפלילי. כזכור, המטרה העיקרית של האשפוז הכפוי היא להעניק טיפול רפואי הולם לחולה לצד בחינת מידת מסוכנותו לעצמו ולציבור. מבלי לקבוע מסמרות, מדו"ח הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת מיום 16.11.2022, עולה ספק אם בפרק זמן של תקופה מרבית של שנה אחת בלבד ניתן להעניק למשיב טיפול הולם. בשל צנעת הפרט אמנע מלפרט אלא אסתפק ואציין כי מדו"ח הוועדה עולה כי גם אם חל שיפור במצבו הרפואי והנפשי, דומה כי עוד נותרה כברת דרך טיפולית עבודה. אילו אכן ישוחרר המשיב מהאשפוז הכפוי במסגרת המסלול הפלילי בטרם הושלם הליך טיפולו באופן מיטבי – יצא שכרו בהפסדו. ממילא, כאמור, הכרעה בסוגיה הטיפולית מסורה לשיקול דעתה של הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת.

כמו כן, ככלל, ביחס לנאשם-חולה-נפש אשר הואשם בביצוע ניסיון לרצח או רצח, לימדנו המחוקק כי "נאשמים אלה מאופיינים ברמת מסוכנות גבוהה נוכח הערכתם של גורמי בריאות הנפש כי מעשה רצח מהווה חציית קו אדום שהוא חריג לגבי חולי נפש, אלימים ככל שיהיו" (דברי ההסבר לתיקון מס' 8, בעמוד 674). כן נכונים הדברים בעניינו של המשיב אשר לגביו נקבע אך לאחרונה בחוות הדעת של הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת מיום 16.11.2022 כי "המטופל מהווה סכנה ברמה בינונית לאחרים".

46. נוסף על כך, בנסיבות העניין, בשים לב לחוות הדעת בעניינו של המשיב ולנוכח טיב מעשיו, קביעת תקופת אשפוז מרבית למשך שנה אחת עלולה לפגום בעבודתה של הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת. מלאכת האיזון בין צרכיו הטיפוליים של החולה ומידת מסוכנותו לציבור לבין שלילת חירותו בדרך של אשפוז כפוי, נמסרה על-ידי המחוקק לוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת. קציבת תקופה מרבית קצרה כשנה אחת בלבד, עלולה לרוקן מתוכן את סמכויות הוועדה ולאיין את תכלית עבודתה.

47. זאת ועוד אחרת, אף בית המשפט המחוזי היה ער לקושי בקביעת תקופת אשפוז מרבית קצרה למשך שנה אחת בלבד, מאחר שתקופה זו נושאת בחובה "חשש שהנאשם [המשיב – י' א'] ישוב על מעשיו" כלשונו, אלא שלדידו המענה לכך מצוי, בין היתר, ב"סמכותו האזרחית" של הפסיכיאטר המחוזי לתת הוראת אשפוז" כדבריו.

אולם, דומה כי בכך בית המשפט המחוזי לא נתן דעתו כדבעי לפערים המהותיים בין סמכויות האשפוז במסלול האזרחי לבין המסלול הפלילי, כמפורט לעיל. כך בייחוד לנוכח העובדה כי בעוד שאינטרס החולה ואינטרס הציבור נשמרים במסלול הפלילי על-ידי כך שלצורך שחרור החולה מאשפוז נדרשת החלטת הוועדה הפסיכיאטרית אשר גם עליה ישנה זכות ערעור לבית המשפט המחוזי, הליך שכזה אינו קיים במסלול האזרחי

אשר בו די בהחלטת המנהל הרפואי של בית החולים כדי לשחרר את החולה מאשפוז. יתר על כן, גם אם הוועדה הפסיכיאטרית אכן תדון בעניינו של החולה במסגרת המסלול האזרחי, אין בהכרח חובה להעמיד לרשותה במסלול האזרחי את כל המידע בעניינו של החולה, ובכלל זה מידע על מידת המסוכנות הנשקפת ממנו (ראו: תקנה 49 לתקנות טיפול בחולי נפש, התשנ"ב-1992). רוצה לומר, בנסיבות אלו, אין להסתמך על אפשרות האשפוז במסגרת המסלול האזרחי כחלופה לאשפוז במסלול הפלילי. גם מטעם זה תקופת אשפוז מרבית למשך שנה אחת, אינה מתאימה בעניינו של המשיב.

48. אשר על כן, בהינתן האמור לעיל, בעניינו של המשיב יש להורות כי צו האשפוז יחול בהתאם לכלל הקבוע בסעיף 15(ד1)(2) לחוק טיפול בחולי נפש שלפיו תקופת האשפוז או הטיפול המרבית תהיה כתקופת המאסר המרבית.

סוף דבר

49. אציע אפוא לחבריי כי נקבל את הערעור כך שתקופת האשפוז המרבית בעניינו של המשיב תהיה כתקופת המאסר המרבית – 20 שנים, ואין הצדקה לקביעת תקופת אשפוז מרבית קצרה מכך.

אשוב ואדגיש כי עניין לנו בתקופת אשפוז מרבית, אשר כשמה כן היא – מרבית. במצוות המחוקק, עניינו של המשיב יובא מעת לעת בפני הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת, אשר בהתאם למצבו הנפשי והטיפולי ובשים לב למידת מסוכנותו, עשויה להתיר את כבלי האשפוז עוד בטרם מלאו ימי תקופת האשפוז המרבית.

אוסף ואחתום כי אמנם בכל יום בו שוהה נאשם-חולה-נפש באשפוז כפוי חירותו מוגבלת וכבודו נפגע, אולם בכל יום שכזה אני תקווה כי עושה הוא צעד נוסף במסלול הטיפולי לעבר שיקומו ושילובו מחדש בחברה, ללא שנשקפת ממנו סכנה לעצמו ולזולתו.

ש ו פ ט

השופט א' שטיין:

אני מסכים.

ש ו פ ט

השופט י' כשר:

אני מסכים עם חברי, השופט י' אלרון, כי נסיבות ביצוע העבירה במקרה דנן, כפי שתוארו בפסק דינו (ופסקה 18 לפסק דינו של בית המשפט קמא), אינן מהוות "נסיבות מקילות במיוחד", כמובנן בהוראת סעיף 15(ד1)(א2) לחוק טיפול בחולי נפש, התשנ"א – 1991 (להלן: החוק), וזאת לאור תכליתו. לפיכך, מסכים אני גם עם קביעתו של חברי השופט אלרון כי דין הערעור להתקבל במובן זה שתקופת האשפוז המרבית בעניינו של המשיב תהיה כתקופת המאסר המרבית, קרי – 20 שנים.

יחד עם זאת, אבקש להעיר כי נסיבות ביצוע העבירה מהסוג אליהן התייחס בית המשפט קמא בפסקה 18 לפסק דינו, יכול שיובאו בחשבון על ידי הוועדה הפסיכיאטרית בדיוניה, בשקלה את "נסיבות העבירה שבשלה ניתן צו האשפוז או הטיפול המרפאתי", כמשמעותן בסעיף 28א לחוק. זאת, כמובן, מבלי שאביע דעה כיצד על הוועדה הפסיכיאטרית המיוחדת שתדון בעניינו של המשיב לשקול את שיקוליה.

ש ו פ ט

הוחלט כאמור בפסק דינו של השופט י' אלרון.

נוסח ערוך - פורסם היום, כ"ב בסיון התשפ"ג (2023.11.6).

ש ו פ ט

ש ו פ ט

ש ו פ ט